

Գ Ր Ա Կ Ա Ն Փ

ՅԱՂԹԱՆԱԿ ԱՆՄԵՂՈՒԹԵԱՆ

Կ Ա Մ

ՆՈՐԱԼՈՒՐ ԵՒ ԶԱՐՄԱՆԱԼԻ ԱՐԿԱԾՓ

ՔԱԶԻՆ ՏԻԳՐԱՆԱՅ

ՈՐԴԻՈՑ ԹԱԳԱՒՈՐԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

Ա Ջ Պ

Այս դիւցազներգական ջերթուածիկիս հեղինակին անունը՝ խաղերէն բնագրին ճակատին վրայ կը նշանակուի Փ. Ս. Ռոմանոս (F. S. Romano). վերջին բառը եթէ փոխանակ յատուկ անուան՝ իբրեւ ածական թարգմանենք՝ պիտի ունենանք Փ. Ս. Հոռոմայեցի, ինչ որ ինձ ալ հաւանական կը թուի։ — Բնագիր տետրակը՝ քան թէ գրքոյկ՝ տպագրուած է 1867 տարւոյն մէջ, Տոսկանայ նահանգին փոքրիկ փրատոյ քաղաքը, ծախիւք Մ. Կոնտրուչչի եւ Բ'նկ.—թեան, եւ կը բաղկանայ փոքրադիր 16 էջերէ։ Գուցէ այս գրքոյկս մասն կազմէ ուրիշ նոյնանման գրքոյկնեւ, ըստ հաւաքածոյի մը. գէթ այս գաղափարն ինձ կ'ազդէ թիւն 76, որ փակագծի մէջ խոշորագոյն դրոշմուած է ճակատին վրայ՝ տարեթուին ներքեւ։

* Հայասեր եւ հայագէտ քաջամեղմ բարեկամս՝ Ռոտուցապետ Էմ. Տեգա, որուն գիմած էի քերթուածիկիս հեղինակին վրայք լոյս ստանալու, այս մասին հետեւեալ տողերը կը գրէ ինձ.

Ե ի զուր անցան ամեն հետազոտութիւնք, փրատոյի գրատուններուն մէջ չի գտնուիր այդ գրքոյկը, եւ հմուտ գոյնք ալ անոր վրայք տեղեկութիւն մը չունին։ Բաւական տակաւն, որ եռանդուն է զիս հանգընելու,

իւր պարունակած ինքնաստեղծ հայկական նիւթով՝ չեմ տարակուսիր թէ շատերու հետաքրքրական պիտի ըլլայ թարգմանութեանն ընթերցումը, ինչպէս գուցէ շատ ու շատ քիչերու միայն ծանօթ եղած ըլլայ՝ բնագրին գոյութիւնը*։

Բնագրին մէջ հայ թագաւորին անունը թէ՛ողոր կը նշանակուի, որ է ըստ մեզ Աստուածատուր կամ Տիրատուր։ Այս վերջին կոչումս ընտրած եմ ես թարգմանութեանս մէջ. անփոփոխ պահած եմ նորա որդւոյն՝ Լէոնիդէ պիտակ անունը, որուն իսկականն՝ նաեւ ըստ հեղինակի ջերթուածիկիս՝ էր Տիրաման, զոր եւ ես խորագրին մէջ զետեղեցի, փոխանակ Լէոնիդեայ, ինչպէս ունի իտալականն. L'Innocenza trionfante, ossia, Le strane e maravigliose avventure del valoroso Leonildo, figlio del Re d'Armenia. Storia nuova del Signor F. S. Romano.

Գրքոյկը կ'աւարտի նուագով (sonetto) մը, որուն մէջ ամփոփուած է համառօտիւ ներկայ ջերթուածիս նիւթը, զոր հարկ չտեսայ թարգմանիչու։ — Վերթուածիկը 50 ութնականներէ կը բաղկանայ նաեւ բնագրին մէջ, թէ եւ հոն թուանիշներով բաժանուած չեն իրարմէ, այլ միահեռ տըպուած, թարգմանութիւնս՝ տեղտեղ միայն

իւր որսորդութիւնը կը շարունակէ. եւ առ այժմ ինք կը համարի որ F. S. Romano, պիտի կարգացուի Francesco Saverio Romano (Ֆրանչեսկո Սաւերիո Հոռոմայեցի)։ Romano բառն քաղաքացիութիւնը ցոյց կու տայ։ — Իսկ ես կը համարեմ որ F. S. անունով մէկն, Հոռոմայեցի, իւր հնշոյնիմ տպագրել տուած է այդ գրքոյկը Տոսկանայի մէջ, եւ այդ պատճառաւ անոր նեւքն չէ Քեացեր տպագրուած տեղւոյն մէջ*։

ամենափոքր տարբերութիւններէ վատ՝ ըստ կարելոյն բնագրին հետ սող առ սող կա, տարուած է:

1.

Ո՛վ դու Մուսա, որ միշտ կանաչ բաղնիքներով փռտկուրէ ճակտիդ վրայ կու կըրեն շքեղ պղնձակ, էւ սըրբանուէր աղբեր քաղցրիկ խոտիկներուն շանդեպ՝ փայլուն աստղոք վարձելով կը զարդարես, Դու՛ որ կ'երգես վեհ դիւցազանց փառքն ու պարծանք, էւ սքանչելի գործերն ամէն կողմ՝ կու պատմես, (Ոն, զօրացուր սողներս, ողնէ յիշողութեանս, Որ կարենամ սիրունիկ վեպ մ'երգովս ողել:

2.

Երբ Տեղբիսէն ռոպուած Մենն Հայաստանի Արքունական կու կրէր մահանքն Տերատուր, Եփրատայ զոյգ ափունքներն այս և այն կողմէն իրեն յաղթող զօրութեան կը սարսկէին. Կը սասկային դիտելով ի իրանկերով Դեպ ուզիլ ծով սահող ջրերն արինազանդ. Իսկ իրեն արքայն՝ ծանարեռնեալ յաղթանակօր, Կ'իշխէր ցահուն վըրայ զըթած ու արգարադատ:

3.

Արդէն տարի մ'կար՝ որ ըրած էր անկողնոյն Հազարո՞ր Գարուից արքային դուստրն միանին. Էւ այն համեստ ամուսնական սիրուն պըտուո՞ղ՝ Նէ կ'ընծայէր իրեն զաւակ մը գեղեցիկ. Երեսային անունը ծնողք Տեղբան զըրին, Էւ էր սիրուն և սքանչելի և շնորհալի: Սակայն լըսէ ուշի ուշով, ո՞վ ունկընդիր, Որքան չարիք մարդուս սըրտին մէջ կ'ամբարտի:

4.

Երեսային խնամքն և ամէն խնայածութիւն իրենից իշխանի մ' ձեռք կը յանձնուի. Որ արքունի ապարանաց մէջ՝ արքային Շատ սիրելին էր. սպարախոս եղաւ. սակայն իշխանութեան հանձնելու շար կ'իրթէն կուրցած. Զի դեռածն զաւակ մ'ալ ինչն ունեւաւով, Արքայածին ուղուն տեղ՝ ցահուն վրայ իր որդին Կ'ուզէ զընել, միան երթարկել մահուն վտանգի:

5.

Որունչով ալսպէս, մըտքէն կը խռնէ թէ ինչ կ'երգով ստեղծիլի դառն այն գործարդէ. Այն անմեղին մասաղ արեան մէջ թաթաւել Զուգեր ձեռքերն, այլ անպատեալ միւս կողմանէ Կ'ուզէ որ միտքը դրածն առաջ տանի. և հուսկ՝ Անկետացիւն տըղայն և թագն ապստովել Մըտմըտովով՝ կը դնէ փողբիկ զամբիղի մէջ, Եւ Տեղբիսի ջրերու կամօքն զայն կը յանձնէ:

6.

Մարափելի ունիւն ալսպէս ծածկել կարճէ. Բայց պիտի գալ վրէժընդիք օր մ'անըզգալին,

Պիտէ զըռնէ իրեն և իր որդւոյն պատիժն, Եւ տի կըրէ սըրտին մէջ վիշտ դառնակընթիւն ... Տըղուն՝ ալեաց վրայն սահելը գիտելովով, Վըտահարի մ' պէս եղբրքն ողմ կոծ կը դնէ. « Ո՛հ, ո՛ւր զաւակս իմ անմեղուն կ'երթաս », կ'ըսէր ... Կոկորդիլիւնն արցունքներ՝ կնքո ողբացողի:

7.

Սակայն Տեղբիս՝ որուն ալեաց իշխանութեան Խեղճ երեսայն այն յանձնուած էր անդորով, Ինկըղմէլ չէր ուզէր իրեն թագաւորիքն. Ուստի առանց վտանգի ավանդ քով զինք տարաւ: Հոն դիպուածով կը հասնէր քած առիծ մ'իկոյն, Կատաղարար մըտնչելով, զի իւր ձագերն Անկետացած էին, և տղան ինքնաբերով Ողջ առողջ դուրս դեպ ի ցամաք կը քաշէ զայն:

8.

Հեռուն հովիւ մը՝ կը դիտէ անկող զապանն, Եւ զարմանքն ապշած՝ աչքին չ'ուզէր հաստալ. Կը տեսնէ սեգ առիծը ծիծ սաւով ուղղուն, Փայտիկիւղ յետոյ մեկնի, կը հեռանայ: Կը մօտենայ հովին ու տղան կը վերցնէ, Եւ կը տանի իւր ամուսնոյն, որ զուարթ սըրտով Կ'ընդունի զայն և կ'ամուսնէ Լէոնիլը, Անուամբ իւր սղուն՝ զոր մանչ իւրն էր քիչ առաջ:

9.

Յետոյ սղունն վրայն կապերը լուծելով, Տեսնէ վիզէն կախուած կընքի մ' ոսկէնըկար, Ինչ որ ամէն մէկ զաւակուէր արքայածին իրենց կուրքին վըրայ սովոր են կըրելու: Տըղան մեծցաւ, և իր սըրունչն ու զուարթութիւնն՝ Որոտողութիւնն եղաւ վարկի երէնեան, Անքան՝ որ շորս դին իւր համբաւն սըրփեցաւ, Ու մտաւայ միայն տեղեր, այլ շատ հեռուն:

10.

Միջագետաց թագաւորին եղբայրն որսի Ելաւ մէկ օր՝ շատ հեռաւոր անտառի մէջ: Ուր հետն եղող ծառաներէն թափնըցաւ, Խոր անտառին մէջ եղջերու մ'հաւածելով. Այնտեղ իր վրայ կը յարձընի յանկարծ անեղ Կատաղի արջ՝ մ'ապառնալից և մահազոյժ. Հոն դիպուածով որսի գնացեր էր Լէոնիլը, Որ կը սպաննէ զապանն ու զինք մահէն փրկէ:

11.

Այն վրտանդին դէմ զարհուրած կը մնա իշխանն, Ընգարմացած ընդմէջ վախի և հիացման. Յետոյ Նալուածքը պատանդն վրայ շըրջելով՝ Զինքն իւր կնիքին ապատարար կը դառնի. Բարձրաստիճան պատան անկէց շըծածկելով Կը զըրկէ զինքն և համբուրէ զորովալիւր. Յետոյ կ'ըսէ. Խնդրեմ զուրցէ՛ թէ ա՛յլ ես դուն, Որ իմանամ թէ որքան կ'հանքըս կը պարտի:

12.

Ո՛վ տէր, հովիւ մ'եմ, պատասխան առաւ իսկոյն,
Որ մերձակայ կը բնակիմ այս անտառներուս.
Յաւերթն է քեզն Աստուած հոս կեանք ինձ պարգեւեց,
Որդի գոնիկն է շարաբախտ ծննդունիքու:
Բայց վատազգի հոգւոյ տէր չեմ, այլ կը սիրեմ
Ճախատագրին և զազանաց զեմ՝ զո՛ր մըջի:
Ես Լէոնիդ կ'ըսուիմ, և զո՛ւ եմ որ քեզի
Բախտ ունեցոյ անշէ վտանգիդ մէջ ծառայել:

13.

Որեմքն զո՛ւն ես Լէոնիդն այն քաղաքաւ,
Որուն համբաւն անքնն ինչպէս ունի շորս գին.
Քեզի ես կենեքս եմ պարտական և լոյս արեւս,
Եւ զու սըրտիս իմ մի միակ ես սիրաբանս.
Եւ թէ որ ինձ հետ ուզես զայլ բնակակցելի
Զքեզ մեծամեծ պատիւներու տի հասցնեմ:
Նա կ'ընդունի, բայց մեկնելուն համար՝ առաջ
Կ'ուզէ ծնողաց յոժարութիւնն ալ ըստանալ:

14.

Կը զիջանի իշխանն, և շուտ մը քայլերին
Դեպ ի խոնարհ հիւզն այն կ'ուզէն, ուր հասնելով՝
Իւր ծերունի հօր կը յայտնէ Լէոնիդէն
Իւր մեկնելու փափաքն. իսկ նա կը զարմնայ.
Բայց երբ աշխւ կերպով պատմեց իւր ծննդին՝
Իշխանին դեպքն և ինչ որ ինքն էր կատարեր,
Նշոյն տառն ծերն այն ալեւոր պատկառելի՝
Պատասխանեց իրեն ձայնով հեծեծազգին.

15.

Որքեակ իմ, այս կոշմամբս ըզքեզ ես խնամեցի
Եւ սիրեցի, այս՝ բայց չես զո՛ւն իմ որդիս.
Թե՛ Տիգրիսի ափանց վրայէն զքեզ փախուցի
Քան առիծի մ' կատալութեան զո՛ւ երթալէ,
Յիշատակի համար սակայն գեւ թո՛ւս ունիմ:
Ուկենքերս կնիքս այս, զոր քեզ կը զարմնեմ.
Ա՛, և զնա՛ ուր հայն արեանդ ըզքեզ կուէ.
Յայտնած զազունիքս՝ իրկինք թող լաւ եւ ըս պարզեն:

16.

Իշխանն՝ առաւ վարձատրելով ծերն այն բարի՝
Իւր մեկնի, քաջ Լէոնիդէն ընկեր առած.
Ճանապարհին վրայ նախանձորք մը գեմ՝ կ'էլլէ,
Որ զինք կրուսի՝ կը հրաւիրէ նախաժամեց.
Սա բարեկամ կը կոչէ զայն քաջըր ձայնով.
Բայց նա յանդուգն և խորիսմ՝ վըրան կը յարձնէ:
Լէոնիդէն արդար ցատմամբ բորբոքուելով,
Կ'էլլէ անոր զեմ և կ'ընկնէ զինքն յայլթական:

17.

Յետոյ իրենց համբան առաջ միշտ վարելով,
Հուսկ՝ արքունիք կը հասնին. հոն հարազատին
Առջեւ հանել կու տայ իշխանն՝ այն քաջ իզմիւն,
Եւ կը պատմէ իւր դէպքն ու անոր արեւելիւնն,
Եւ հոգն իր վրայ կ'առնու որ ոչ երբեք մոռցուի
Անոր իրեն համար ի գործ դրած քաջութիւնը:

Իսկ Թագաւորն յետ լըծելու՝ գահուն վրայէն՝
Ոսկի մանեակ մ'իրեն ընծայ կը պարգեւէ:

18.

Դեռ աւելի զինք պատուելու համար՝ շուտով
Կը հրաւիրէ իւր սեփական սենեկին մէջ.
Եւ իր սիրոյն իրերէ նըջան մ'երախտացոյց՝
Կը նշարէ զուսար մ', և զինքն իշխան կ'ընտրէ:
Լէոնիդէն խոր յարգանք զայն կ'ընդունի.
Եւ անորման զինք կ'անուանէ այն մեծ փառքին.
Յետոյ խոնարհ մեծարանք՝ Թագաւորեն
Հրաժարելով՝ կ'իջնէ պարտեզն արքունական:

19.

Արտաւանի մէկնատիկ զուստրեն Հոռոխք
Կը տեսնէ հոն, քառաշխարհայ կերպարանքով.
Յոնքերն երկնից ծխածանին կը նմանեն,
Փարսիս ալկունքն ալ լուսացոյ աստղանքու.
Ոսկեփայլիկ ծամերն իհուկէն կը ծածանին
Ալեգեանան հրաշաքար պատկերի մ'պէս.
Նէ զով ծամուն այն՝ մըրտենայ մը լուսքին տակ
Բազմած՝ կարծես թէ Արտաւանն էր լուսագեղ:

20.

Արքունապարմ կոյսն՝ իւր գահար շքեղ մասին
Կորսնցցոցած էր պարտիզին մէջ այն պահուն.
Լէոնիդէն զուս. զայն, և շուտ մը բամբուլին
Ներկայացոյց՝ լի յարգանք մեծարանաց:
Ալեքսաբար ընդունելով նէ՛ կ'ընցմամբ
Դիտեց անոր շնորհալի զեմն օտարական.
Եւ երկուտեք ըզմայլելով՝ արքունեան մէջ
Հազեւ ծնած՝ զարգացաւ սերն հեզկայսերայ:

21.

Հաւատարմ զազունի երգմամբ ամուսնութեան
Կը կանն զայնք, արքունին զոյգ սիրաբորբոք.
Այլ այնպիսի կերպով՝ որ բնաւ զուրկէ չեն տար
Կառնանանց տեղի՝ ծածուկ իրենց սիրոյն:
Հուսկ՝ Հոռոխքէն ծննդնարար զգալով ինքիցն,
Որպէս զի իւրա տայ վրեժխնդիր հօր զայրութեն,
Հաւատարմ ընկերով՝ զոյգ ձիւս հեծած՝
Դեպ Հայաստան տանող ճամբէն կը խուսափեն:

22.

Ինչպէս զամս վազել մ'որէն՝ երբոր որսորդն
Իւր սիրասուն քնքնից կորիւնքն յափշտակէ,
Յետ անտառներն ու զայն ու լեռ որոնելու
Զուր տեղ, կառնած աչքերն իւր շորս կողմ՝ հրաբորբոք
Կը շըրջըրէ և մուկիկն յուսակցուոր
Ահագազոյ կը՝ դըռնէ արքամորմոք:
Այսպէս իրեն զեմ՝ գործուած գահն այն յիշելով՝
Դժոխեց՝ առաջն մը կու գառնայ սեզն Արտաւան:

23.

Բայց իրիկուան զեմ՝ վերջապէս կը ծամանեն
Մայրաքաղաքին մօտերն, ուսկից հայն մը կու գայ.
Առաջ կ'անհետն, կը տեսնեն ծանաւ անաղակոյց
Հնա՛ մահաբուռն Ալապ իշխան մը կրաւրելով:

Կը խոյանայ Լէոնիլդէ զինք փըրկելու։
Խաղին զետին կը փըռուին ժանդեռ այն իր բազկեն։
Աւագ Ասպետը զըրկելով զինքն, իրեն տունն՝
Ասպընջական սիրով զԱյդին կը նըւերէ։

24.

Հայաստանի մէջ գաւազանն աըրունական
Դեռ քաղաքինն այն հօրը ձեռքն էր վեհափառ,
Որ հաւուրէր իւր միտերիմ՝ սիրելեաց մէջ
Հոս խորամանկն է վառշուէր իշխան մ'ասպետ։
Օր մ'այս իշխանըն կուսիլդին աղեղնաւորն
Իւր սուր սլացով վիրտոսեց, և կ'որ սիրով
Զինք տարփանտ 'րաւ թողուհւոյն յանդըզնաբար։
Անոր ըրջնաղ և շնորհաւից զէմքին զարնուած։

25.

Եւ օր աւուր ամբարըշտին այն սըրտին մէջ
Տօրին աւելով կը կրապուրէր զըլիւրն հասնաւ։
Բայց տեսնելով որ նե՛ պարկեշտ և զգոնամիտ՝
Հոս անգամենք մերժեց սպարանքն իւր պղծութիւն,
Թաղաւորին զինքը լըրտու կ'ամբաստանէ։
Եւ աըրունի խորհըրդակաճքն՝ իրբու շնութեան
Տաննաճք՝ խեղճ կինն այն կը վըռուին բողբուս մէջ
(Աւագ բախտին) ողլ ողլ սյրիլ խարուկի վրայ։

26.

Ո՛վ զերազդին սասուռանք, ո՛ն, ո՛րքան վէճ խաւար
Մանկանացուաց խեղճ կուրծքին տակ է զետեղուած։
Աըրային մտաց ներքին լոյսն ինչքան կուրացաւ,
Որ չըլըրաւ որոշիւ շարք բարիքն։
Ատաշնաբարտար գործք ու շարժումըն այն իշխանին՝
Զինքն աըրային՝ զգոն իմաստուն հաւատացեցին,
Եւ զըրպարտիչն այն գաւառն է ամբարշտ՝
Պատուոյ փառքի հասաւ գործած այն բարբառքն։

27.

Բայց զի օրենք կը վըռուէին՝ որ դաշտի վրայ՝
Դատախազին զեմ կանգնէր մէկն իրբու պաշտպան,
Իր քաջութեան վըտաւազած իշխանն այն վէս,
Մենամարտի կը կրաւրէ՛ թէ մէկն իւր զեմ
Եւել և ջըւլ եղած յանցանքն այն խեղճընի։
Հոն թաղաւորն ալ կը բազկէ հանդիսասես
Իւր գահայից վըրայ, հրաման տուով շորս զին
Գոշմամբ փողոց լընչիւ կրուէր մենամարտին։

28.

Լէոնիլդեան ասպընջական ասպետն աջիւր,
Որ սըրտագին վըրտի ցուգ ինքընքն կ'ուռէ,
Հոսա մ'իւր հէրին կ'երթայ և զեպըը կու պատմէ։
Կա առեւ ի տեղ լընչելով լուրն այն զարթութիւն,
Իսկան մըլոքքն մէջ որոշում կու տայ փութալ
Ապառնու անմեղն այն նենգ գաւառանէն։
Կ'առան նիդակն և ամբակուս դրան իւր ընտիր,
Եւ կը փութայ զեպ ի կըրկէն աըրունական։

29.

Յանկապատին ներս զիմելով ամբարըշտին
Կ'ուզէ կընտ խաքերս։ Հանգեպ թաղաւորին

Զքեղ զըրպարտիչ և սըրտախոս ես կը կոչեմ,
Եւ սրով պատրաստ կամ՝ ահա նոյնն հաստատուելու։
Խածիւրնելով միւսն իւր շըրթնին ինքընքն կ'ուռէ,
Ցնող անաբգ արեամբունիչ ձեռով մ'ըսաւ։
Ցանդո՛ղն, առալ եկուր, և քիչ ժամանակէն
Վառ շարուիթանք աըրար պատիժը տի գըռնես։

30.

Դեմ առ զեմ զէնք շարժելով շուռ կու տան իրար,
Մերթ վէրք տալու ցոյց կ'ընեն, մերթ պաշտպանուելու։
Սակայն ցամաք բորբոքուելով՝ անկարգօրէն
Իշխանն այն վէս՝ ախոյենին վրայ կը դիմէ։
Լէոնիլդէ մերթ յառաջ՝ մերթ ետեւ կ'ոտանու,
Եւ յանկարծ սուրն անոր սըրտին մէջ կը մըլէւ։
Կ'հնայ իշխանն, և հոն տեղ՝ շուշ տալէն առաջ՝
Գործած յանցանքը բարձրանայն կը հըռուակէ։

31.

Հոն Տիրատուր անթմապարտ՝ իւր ամուսնոյն
Կապին իսկոյն արձակելով՝ կ'ապաշուէ։
Իսկ քալ աջիւր անպարտիչի այն պատանդն
Յաղթանակէն վըրայ ամէնք կ'ուրախանան։
Բայց ամենին աւելի զինքը թաղաւորն
Իւր աըրունեաց մէջ կը պատուէ բարձրաստիկ,
Եւ ջերմագութ սիրով վըրան կը գորովի ...
Եւ ինչ զարմանք զինքն արեան ոյմն է կը քաշէ։

32.

Արդ մինչդեռ այսքան սեր զըտած Լէոնիլդէ՝
Անմանթ հօր վըրան զըլծով կը զուրգուրայ,
Օր մ'ալ անոր խաղապիկ քուն եղած ատեն,
Կ'անդադաւանայ որ կենալքն զեմ՝ կը զարանին։
Եւ կը տանէ վերադ մանտիչ մ', որ սուրը ձեռքն՝
Անոր մահէն կը մօտենայ, ինքն իսկոյն վրան
Դիմելով՝ հոն զայն կը ապանէ։ Երբ կ'արթընայ
Կը լսէ աըրայն՝ զեմ աւելի զինք կը սիրէ։

33.

Այս միջոցին երկու զնապանք հոն կը հասնին
Արտաւանի կողմէն եկած, որոնցմէ մին
Կը պահանջէ թաղաւորին ալիկին, և միւսն
Ալ կաշկանդուած կ'ուզէ յանձնել Լէոնիլդէն
Որ հասուցած անարգանքին վըժժը լուծէ։
Երբ կը լուէ աըրայն. իմ՝ աըրը, կը զուրցէ,
Կը պաշտպանէ զիրենք. օ՛ն, զայ թող Արտաւան՝
Ելմէ Հայոց սուրբութեան համե առանկ կ'ուզէ։

34.

Այս պատահիման առած՝ զարձան պատգամաբեքն,
Եւ լըսանին հաղորդեցին Արտաւանի,
Կան թէ ո՛րքան զարթացած է Տիրատուր։
Լուս հասուցանք մ'արթնելով՝ սըրտին խորն՝
Ալըսաւ խոկալ թէ ինչպէս առաւ սեր հինգնիւմ
Իրբու ներսն անոնց շնորհէ. և համողց
Իւր հարազատն՝ որ Հայաստան երթայ իսկոյն
Ու անուշ կերպով և պատուով եւ բերէ զանոնք։

85.

Մեկնի կ'երթայ եղբայրն, և այնքան կը ջանայ՝
Որ Լէոնիդէ և Հոռոգիսէ կը համոզուին
Եւ դառնալու: Բայց Տիրատուր շուգիւ հատաւ
Անգութ և կեղծ թագաւորի մը խոստանալներն:
Այլ երբ կըրկին ու կըրկին կամը կու խնդրեն,
Կը իջնին անոնց ըրած թախանալներն:
Բայց զըզմամակ մեկնելու թլլայ կու տայ իրենց,
Եւ մեծ շարիք մը զգոծ արքայն կը գուշակէ:

86.

Ազնիւ այն ձեռողքն՝ երկուսերեակ զոյգ որդիքն առած՝
Միջագետաց կողմ՝ քալլերին երգեցին:
Եւ շատ ուրախ սըրտով հասան հայրենիքին:
Զբարձր գէմքով ընդունեցաւ զիրենք արքայն:
Բայց ժամանակ մ'անցնելէ վերջ՝ մահու ու դաժան
Մտքին խորհուրդքն յանկարծակի գործադրելով՝
Կը խողիողէ երկուսերեակներն անզլմարտար,
Եւ գիւնին զըստերն ընծայ տայ հեղեօրեն:

87.

Ով դուռ վայրագ անազորոյն հիւալ, ոչ հայր,
Մռնչեց աղիկին. ով կատաղիդ դու՝ զժողոտոյ,
Որ զսպանեալ իմ այլքան դուռ անզլմտութեամբ
Եւ մեծեղեռն զայրուծով խողխողեցիր:
Ով, թող կամակը թափին զըլխուդ վրայ երկնքէն,
Թող բացերու տան տէրութիւնդ աստուածքն արդար
Այն, ինչ սըրտով դեռ կը դիտեմ իմ ամուսինս
Շըղջմայակալ, և զոյգ ձագունքս արակոտոր:

88.

Այս ըսելով՝ ինքիքմէն գուրս ելած Հոռոգիսը՝
Կը յարձկնի սրով բռնաւոր իօրը վըրայ:
Զի յաղո՛րի սակայն սպաննել լծէ և կ'ուզէ,
Զի շուր կողմէն զինք կը սանձեն պատարաս զինուորք:
Լէոնիդէ ըղլթայակալ կը բանտարկուի,
Կոխպէս Հոռոգիսը. բայց արքային եղբայրն ազնիւ՝
Գաղտնի զիրենք կապանքներնէն արձկնելով՝
Կենաքերնին ալ կ'ազատէ դառն մահուն ընէ:

89.

Իսկոյն կ'երթան նաւահանգիստն, և հոն պատրաստ
Կը զըսեն նաւ մը մեկնելու դէպ Հայաստան:
Ողբերգական դառն արկածներն այն տեղիտեղ՝
Տիրատուրի աղիւնէ ելած՝ կը հաղորդեն:
Արքայն՝ այն գարշ և ոգրագործ նախաւորներն
Վլքեմ անձելու համար՝ կու տայ Լէոնիդէայ
Ահեղ բանակ մը՝ Միջագետք արշաւու:
Ուր առաջին բաղաման՝ գերի կ'իյն Սրտասան:
40.

Զինք Լէոնիդէ Տիրատուրի աղեւն կ'անէ.
Աս զարթացած՝ մահ կը վըճէ երդնապարտութիւն:
Բայց Հոռոգիսէ իւր ոտքն ինկած ապաւանդներն
Շնորհք կը խնդրէ որ կապանաց լոկ մատնուի:
Պարբապարեմ աշտարակի մ' մէջ կը փակուի:
Հոն բախտն անգութ կանչէ, Երկինք կը հայկոյէ:

Բետոյ մըտքին բարեքն ամբողջ կորսնցնուած՝
Իր տանջանաց մէջ կ'ընկղզւի յուսակորոյս:

41.

Խաղաղ կ'ապրէր Լէոնիդէ իւր հարսին հետ,
Բայց դեռ անհաշտ կը մնար ոտին ճակատագիրն,
Որ բորբոքեց յանգուպն ու կեղծ արքայորդին:
Հետամուտիւ Հոռոգիսէյ՝ բուռն տարփանք:
Պարկեշտ այն հարսն կը մերժէ զինքն, և զաղտնի
Լէոնիդէայ անոր շար միտքը կ'իմացնէ:
Մերթ ոչ և մերթ շուտ՝ վրէժխնդրի կ'ըլան Երկինք
Անսանձ իրեն գեմ՝ մեղանշել յանդընդդին:

42.

Օր մ'ալ տաղկէն այն բըռնութեամբ յարձկնելով՝
Կ'ուզէր իւր շար կամբին այն կինն հնազանդեցնել:
Վրայ կը դիմէ, և այն ըրած անարգանքին՝
Փախարէ՛ մահ կու տայ պատիժ Լէոնիդէ:
Անիտս անշարժ մընաց, երբ գոյմն հասաւ իրեն՝
Ըպանաւածին այն ըստոյգ անյոյն ողբամոլմը:
Աս ինքն էր այն՝ որ Տիգրիսի ալեան մասնեց
Արքայածին տղան՝ մահացու վտանգաւ կենաց:

43.

Այս շար բռնէն խռոված արքայն՝ շուտ մ'ի առջեւ
Լէոնիդէն կանչելով՝ այս կեպոյ կը դռաւ:
Այսպէս ուրեմն փոխան ալքան շնորհներուս
Հատուցանել կ'ուզէս, որոյ դս մարդախողջոյ:
Իրեն պատույն դեմ՝ յաճախուած այն անարգանքն
Յայտնի կ'ընէ նա. թագաւորն իրաւագաւ՝
Դատափեսայն արդար պատճառն այն լըսելով՝
Զինք կ'արձկնէ, և կ'ողբայ շար ճակատագիրն:

44.

Բայց մեռնողին չըմարտիւ հայրեն շէ դադրիւր
Գուշակէ. Թող մեռնի սպանողդ այդ անագործ:
Այնքան՝ որ իւր մարդասէր բաքը մոռնալով՝
Արքայն՝ սըրտին զգացման դեմ՝ վիճի կու տայ մահուան:
Հոռոգիսէայ թիւ՝ ր պղպատանքներն ալ գուր կ'ընեն,
Որ անողբո՛ւմ ճակատագրին դեմ կը հեծէ:
Վըճիւն ի գործ զըրուհուն իմ մը մի միայն կայ,
Զեռամբ անոր կենաց նախկին գաւաճանին:

45.

Երբոր պատրաստ էր ամէն բան, իշխանն անձամբ
Ունեւը մընաւ և մեկնացաւ Լէոնիդէն:
Ոսկեղեղաւ նշանն երբ տեսաւ՝ քար կըտրեցաւ,
Եւ տերին ի նման վախէն սքընաւ դողաւ:
Յետոյ գոչեց. Ա՛հ, ես յանցանքս իմ կը յայտնեմ.
Քանի որ իմ յիմար փափաքս պատժեցին
Երկինք՝ որոյ դս վրայ, թող զաղտնիքն օն պարզուի:
Աս ինքն է տէրս իմ և զսահ թագաւորին:

46.

Իսկոյն եւեթ Տիրատուրի, որ գեռ կու լար,
Հեծկըլտանք կ'երթայ. Արարչո՛ւ իմ, կը զորոյցէ,
Դարգերնուր լացոյ, ուրախացիր. զիս պէտք է զիս
Մահուան մատնես և ոչ լծէ այն գատապարտուածն:

Իս ինքս եմ, ես եմ յանցաւորն, որ իմ որդիս
Յանդընեայ ինձ յանձնաւ քու զաւկիդ տեղ դնել,
Չուր տեղ զըրկիկ ջանացի զինքն իրեն կեանքէն,
Այսանուանն է իմ որդիս, սպանողն է քու զաւակդ:

47.

Արքայն ապշած մընաց, և շուս մ'իրեն դիմաց
Բառուզելու համար կանչեց Լէոնիդէն,
Իր գետ հուրքին վրայ կու կըրեր կնիքն սակէնդլ:
Բառուզին համազուելէ յետոյ՝ դարձաւ
Յանցաւորին ուղղեց խաւքին ալս. ինչպիսի՞
Ուրեմն վրէժ խարդախութեանդ արժանի չէ.
Օն, փոխարեն զարշ ամբարիշտ այս նենգութեանդ,
Թող մահն ըլլայ պատիժ, զաղիբ դու դաւաճան:

48.

Լէոնիդէ թագաւորին ոտքն ինկնալով՝
Կը պաղատի որ զըշխացողն այն լըսպանուի,
Սակայն կնիք չափ մասնուի շըլթաներու:
Արքայն՝ սըրտին վըշտերն առնէ փարատելով՝
Յօժարութեամբ որդւոյն խնդիրքը կ'ընդունի.
Կը սեղմէ զինքն իւր սըրտին՝ մեծ ուրախութեամբ,
Կ'ողջապուրէ հարսն, և ամբողջ իւր տէրութիւնն
Տօնելի գէւղն այն ցընծութեամբ կ'անմահացնեն:

49.

Անհուն ցաւով շարագործին սիրտն ընկճւած՝
Կ'ապաշուէ իւր մեղաւոր գործած եղին.
Եւ կը ճանչնայ թէ իրաւցն էրկնիքի մեջ
Արգարտութեան կըլէռք բըռնողը չի քնանար.
Թե՛ ուրիշին փոս փորողն՝ ինքը կ'իկնայ մեջն,
Եւ թե՛ վեհանձնն գիւցապուրջ առաքինիք
Պատժելէ լաւ՝ խնայէ գիտեն. ինչպէս առիծն՝
Որ կը թողու տըկարքն ու բռնաց վրայ կ'արձըկի:

50.

Տեսէք ուրեմն, ով մահացուք, այս արկածէս,
Որուն նմաններ շատ կ'ընծային կեանք աշխարհիս,
Թե՛ ինչ կերպով պիտի վարուիք. և յարգեցէք
Նախախնամող մտքին պաղտնի վե՛ն խորհուրդներն:
Յառա՛ջ ուրեմն քարո՛փուշ ճանապարհէն
Դեպ կ'փառաց տաճարն ելէք, ինչքանո՞ք ոգիք.
Երկնիք՝ անդերջ և անըպաւա ուրախութեամբ՝
Չիւր առօրեայ վըշտերն յաւժ՝ տի արժանատիքն:

Թարգմ. Հ. Ա. ՏՐՈՐՑԵԱՆ

ՎԵՐԱՑՈՒՇԻ

ՀԱՆԴԻՊ ՏԱՍՆԱԲԵԱՑ ՔՆԱՐԱՆԻ

ԵԱՆՈՒՂԵԱՆ ԱԵՏԻՍ

ՊԱՏԱՆԻՈՑՆ

ԿՈԿՈՆԱԿԵՐՊ ԽԱՄԵՐԱՆՈՑ

Որ մ'արեւուն քայուի զընձի՝ ոսկեղոյ,
Երթէ պայծառ նըրոյ՝ Երեւն յԱրեւմուտ.
Խոտըրըջոյ Անհննց օտարի կանաչըդ՝
Ժըմախն մեղոյշ դէպ է կամարն կապուտ:

Անուշաչուի քընքուշափրտ պատանեակ,
Եանուկահանց մօր սիրոյ վերջին ճեան՝ Աւետ,
Յետ որդ կեայր անվարութան նէ տատարակ,
Պատըզգամբէն զիտէ ճանաչել լուսոյն կէտ . . .

«Ո՛հ, զիբերուան խաւար ծոցէդ մութ ու սառ՝
Ինչպէս տաքուկ զըւարթ, արեւ դու, կը ծնիս . . .»:
« Ինչպէս վախլուն ծընան աղկունցդ այդ փարփառ
Մօրըդ մըթին արգանդէն, իմս Աւետիս » . . .

Ըսաւ մայրիկն, և կընթեց շնոր համբուրով
Սիրուն գաւկէն լուսոյ զուգիկ մ' այն լըճեր,
« Բայց, տե՛ս, մայրի՛կ, որչափ երազ երկնհովով՝
Կ'առաւանայ լոյսն արեւուն շողաշեր:

Վ եր վեր կ'ելնէ, բարձըրնայ ցանց լեռ ու սար,
Գորզ տարածէ գետնի երես ոսկէնուտ.
Ահա կ' վազէ, տե՛ս, ամպերունէ հաւաար.
Ահա վերեւ թըռաւ . . . արծուիք մընան ո՛ր . . .»:

« Ողբանկ, կ'ելնէ բարձըրնայ լոյսն այն պայծառ,
Օրհնաբակէն զըլիւի վերեւ կապէ Թախտ.
Բայց յետոյ միտ զին սանդղղով կ'իջնայ վար,
Կու գայ լուսին՝ որ աշիւըրքիս վարէ բախտ:

Արեւ լուսնեակ՝ զօր ու զիշեր միշտ անցուն՝
Մեր Արարչին են պաշտան աչք զուգակից . . .
Ո՛վ իրեն մօտ ուզէ զԱստուած կեանքն ի բուն՝
Տէ բըռնէ միշտ նորա լուսեղ ճամբուն զիծ » . . .

Անցան ժամեր . . . օսեցեաւ տին ի խոնարհ . . .
Գե՛տ Աւետիս ի պատըզգամբն այն կայր յից . . .
Մինչ արեւիկն երես ողջոյն՝ մտաւ ի մայր,
Վ երկնին իւր շող՝ պատանալոյն դէմը ներկեց:

« Ո՛հ, Աստըծոյս աչքն յԱրեւմուտ ընթացաւ . . .
Տէ բըռնեմ ես ալ այն լուսեղ ճամբուն զիծ . . .